

Особливості наступності художньо-графічної підготовки учнів закладів загальної середньої освіти

Анотація. В статті йдеться про особливості наступності художньо-графічної підготовки учнів закладів загальної середньої освіти. Встановлено, що такими реаліями є: розробка єдності поглядів вчителів з аспектів художньо-графічної підготовки учнів середньої школи; створення умов для вивчення й узагальнення передового досвіду; організація підвищення кваліфікації вчителів шкіл шляхом орієнтації на впровадження освітніх інформаційних технологій; розширення навчання через запровадження факультативних занять, спецкурсів, підготовчих курсів; активізація роботи авторських колективів зі створення дидактичних комплексів для середньої школи; запровадження перевірки художньо-графічних компетентностей учнів; удосконалення системи організаційно-методичної роботи з виявлення обдарованої до художньо-графічної діяльності молоді за допомогою конкурсів, олімпіад тощо.

Ключові слова: художньо-графічна підготовка, зміст навчання, інтеграція знань, компетентності, наступність.

Abstract. The article deals with the peculiarities of the continuity of artistic and graphic training of students of general secondary education institutions. It was found that such realities are: development of the unity of teachers' views on the aspects of artistic and graphic training of secondary school students; creating conditions for studying and generalizing best practices; organization of professional development of school teachers by focusing on the introduction of educational information technologies; expansion of education through the introduction of optional classes, special courses, preparatory courses; intensification of the work of author's collectives on the creation of didactic complexes for secondary schools; introduction of testing of students' artistic and graphic competences; improvement of the system of organizational and methodical work to identify young people gifted in artistic and graphic activity with the help of contests, Olympiads, etc.

Keywords: artistic and graphic training, content of education, integration of knowledge, competence, continuity.

Питання взаємодії ланок середньої школи постійно перебувають в центрі уваги педагогічної спільноти. Профільна та базова середня освіта суттєво впливають одна на одну, а їх взаємодія має бути оптимально збалансованою. Вирішується спільне завдання - підготувати учнів школи до свідомої життєдіяльності та самовдосконалення. Базова школа створює умови для вирішення цього завдання, профільна школа безпосередньо виконує це завдання. Наступність в навчанні - послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховного процесу [10].

Досліджуючи проблему наступності у підготовці учнів середньої школи до оволодіння елементами художньо-графічної культури, ми звертаємось до психолого-педагогічної і методичної літератури, навчальних програм середньої школи з геометрії, креслення та профільного навчання з основ дизайну. Відповідно до навчального плану учні базової школи засвоюють основи художньої грамотності: ознайомлюються з елементарними прийомами малювання, розглядають закономірності лінійної і просторової перспективи, світлотіні, основні засоби композиції, використовують натурні об'єкти, тобто засоби стереометрії і теорії зображення. Досвід свідчить, що художньо-графічні знання й навички раннього періоду сприяють становленню і розвитку загальних графічних навичок і формуванню

образно-семантичної мови й просторової уяви. Цей період вважається пропедевтичним етапом формування елементарної художньо-графічної грамотності.

У середній базовій та старшій школі школярі практично знайомляться з вимірювальним та креслярським інструментом, отримують загальні уявлення про технічний рисунок, ескіз, креслення, художнє оформлення, вчать розуміти прості креслення (ескізи), розгортки, перетворення плоских форм у напівоб'ємні та об'ємні тощо. Важливим аспектом осучаснення таких знань стає комп'ютерне навчання.

У 5-9 класах відбувається поглиблення знань і практичних навичок з виконання і читання креслень, схем, технічних рисунків, ознайомлення з конструкторською документацією, виготовлення виробів за їх ескізами, малюнками, кресленнями і розгортками, робота з комп'ютером як інструментом для надання інформації у графічному вигляді, її редагування, зберігання й отримання твердих копій цієї інформації, робота з графічними редакторами.

У контексті шкільної графічної підготовки важливо розглянути особливості геометричної підготовки. В основній школі вивчається планіметрія як розділ геометрії, у старшій школі - стереометрія. Аналіз методології навчання виявляє певну суперечність: є необхідність знання законів перетворення тривимірного простору у двовимірний упродовж навчання в основній школі і відсутність бази (стереометрії) для вивчення цих законів.

Нині серйозні проблеми виникли також із таким навчальним предметом, як креслення. Незважаючи на схвальні відгуки педагогів про потребу такого курсу, проблема залишається відкритою. Окрім цього, існуючий розрив у змісті шкільної програми з креслення та вимогами старшої школи до профільного навчання з основ дизайну щодо художньо-графічної підготовки учнів зумовлюється тим, що діюча шкільна програма за умов значного браку навчальних годин переносить креслення до розряду другорядних навчальних предметів. Усе це призводить до зростання кількості учнів, які не вивчали креслення, а починають вивчати основи дизайну під час профільної підготовки в старшій школі. Нехтування формуванням графічних знань і навичок в базовій школі має стійку тенденцію. Досвід і результати, одержані дослідниками у різні роки, засвідчує, що найбільша кількість правильних відповідей дається на питання, що стосуються знань конкретних понять, термінів, правил. Найменша – з питань, що виявляють рівень розвитку просторового та художнього мислення. Це вказує на те, що більша кількість учнів базової школи мають репродуктивний рівень мислення.

У знаннях та вміннях випускників базової школи виявляється формалізм і відсутність художньо-графічної культури. Під час виконання завдань вони користуються виробленими стереотипами, не розглядаючи можливості раціональних або нестандартних рішень. Заглиблюючись у змістову сторону графічного зображення, учні старшої школи не приділяють уваги якості графіки, естетиці креслення. Наявний низький темп діяльності, недостатньо розвинені такі вміння, як зосередженість, ретельність, планування своєї діяльності, самокритичність, уміння реально оцінювати межі власних знань і вмінь, результати своєї діяльності та власні можливості. Стан підвищеної тривожності перед майбутніми контрольними процедурами, ліміт часу та інші емоційні компоненти регресують розумову діяльність.

Виявлений низький рівень підготовленості учнів базової школи із художніх і графічних дисциплін, можливо, пояснюється тим, що знання з креслення і малювання, на відміну від інших загальноосвітніх дисциплін, не належать до випускних і вступних іспитів, а в деяких школах не вивчаються взагалі. Можна також виявити залежність рівня художньо-графічної підготовки від виду навчального закладу, регіону, місцевості тощо. У ліцеях, гімназіях, де заняття проводяться за авторськими програмами, рівень підготовки вищий, ніж у загальноосвітніх школах.

Практика підтверджує: художньо-графічні компетентності учнів є основою змісту трудової, технологічної і профільної підготовки школярів. У цих та інших напрямках

здійснюється художньо-графічна підготовка, орієнтована на відповідну професію, загальний розвиток особистості, загальну допрофесійну освіту школяра.

Аналіз стану допрофесійної підготовки майбутніх дизайнерів в Україні підтверджує її незадовільний стан. Стійкий низький рівень початкової художньо-графічної підготовки учнів школи зумовлений такими чинниками: зменшенням кількості годин або навіть вилученням навчального предмета «Креслення» з числа обов'язкових у середній загальноосвітній школі; низькою кваліфікацією вчителів креслення (іноді такі фахівці не мають спеціальної освіти); недосконалістю сучасних навчальних програм; відсутністю нових підходів до навчання креслення, малювання, основ дизайну; недооцінкою необхідності оновлення змісту з урахуванням психології сприймання учнями художньої і графічної інформації; незацікавленістю адміністрацій шкіл і батьків у якісному навчанні креслення й основ дизайну, оскільки з цих навчальних предметів немає підсумкової атестації; слабкою матеріальною базою шкіл.

Науково-теоретичний та констатувальний аналіз підтверджує нагальну потребу створення комплексу заходів, спрямованих на покращення якості шкільної художньо-графічної підготовки. Існує необхідність більш повного використання зв'язків в системі «школа-професійний заклад освіти-вищий заклад освіти», в логіці процесу наступності між різними етапами художньо-графічної підготовки особистості.

Соціальні потреби, концептуальні підходи до формування змісту навчальних курсів «Креслення», «Основи дизайну», досвід навчання дозволяють визначити такі рівні художньо-графічної підготовки: пропедевтичний, базовий, допрофесійний. Пропедевтичний рівень художньо-графічної підготовки розрахований на молодших школярів, знайомить їх з деякими способами виконання зображень тривимірних об'єктів з опорою на наочно-діяльнісне мислення, формує й розвиває просторове уявлення, сприяє становленню творчих здібностей, залучає до графічної культури [3; 5].

Базовий рівень призначений для учнів середньої ланки і включає основи геометричного, проєкційного і технічного креслення та образотворчого мистецтва. Навчальний курс забезпечує засвоєння художньо-графічних знань і вмінь, що необхідні для загального розвитку учнів, тобто для оволодіння обов'язковим мінімальним рівнем художньо-графічних компетентностей.

У методиці навчання на базовому рівні існує два концептуально різних підходи до художньо-графічної освіти школярів. Теоретичну основу одного з них становить концепція навчання графічної грамоти А.Ботвіннікова. Вона знайшла своє втілення в навчальній програмі "Креслення 8-11 класи" (за ред. В.Сидоренка, Л. Тхоржевської, 2011). Згідно цієї концепції курс креслення спрямований на навчання школярів читання і виконання креслень деталей та складальних одиниць на основі уявлення про способи відображення предмета на площині методом проєкцій, коли навчання здійснюється на прикладах об'єктів машинобудівного виробництва з наступним повторенням/поглибленням навчального матеріалу шляхом читання і виконання креслень машинобудівного профілю. Це актуально для загальноосвітніх закладів, де профілюючими є технічні спеціальності. Однак, таке подання змісту навчального матеріалу було характерним для 60-х років ХХ століття і є малоефективним.

Нині здійснюється перехід від принципу загальної освіти, однакової для всіх, до диференціації навчання, відповідно до здібностей і нахилів учнів. У сучасній художньо-графічній підготовці розвиваються тенденції: посилення загальної освітньої спрямованості дисциплін; прагнення виявити інваріантний зміст художньо-графічної підготовки; активізація пошуку напряму в художньо-графічній підготовці школярів з урахуванням комп'ютеризації освіти; розширення й поглиблення процесів інформатизації художньо-графічної освіти. Водночас поява нових даних про процес засвоєння знань і вікові інтелектуальні можливості учнів зумовлює нову організацію навчання, що передбачає подання теоретичного матеріалу збільшеними блоками-

модулями, алгоритмізацію навчальної діяльності, завершеність і узгодженість циклів пізнання.

Передпрофесійний рівень художньо-графічної підготовки доводить Л. Анісімова [1] спрямовується на поглиблення знань і вмінь старшокласників у галузі використання графічної мови в майбутній трудовій діяльності, а також передбачає створення профільних курсів (спеціалізацій). Ю. Катханова пропонує навчання технічної графіки поєднувати з навчанням основ дизайну [7]. Особливість курсу полягає в тому, що пропонується здійснювати навчання школярів читання й виконання графічних зображень виробів у єдності з вимогами естетики та ергономіки, яких необхідно дотримуватися при створенні цих виробів.

Програма профільного навчання основ дизайну складається з чотирьох навчальних модулів (закінчений блок інформації). Зміст навчального матеріалу у модулях розгортається систематично й послідовно, з поступовим ускладненням. Кожний модуль відповідає певній навчальній темі, має чітку структуру із виокремлених навчальних елементів і використовується як одиниця змісту навчального матеріалу. Навчальний елемент - це єдність теоретичного змісту і навчальної діяльності для його засвоєння. Такі навчальні курси, на думку Є. Міхеевої, передбачають розвиток логічного і просторового мислення старшокласників засобами використання графічної мови в обраній галузі знань. Широкий спектр спеціалізацій допрофесійного рівня художньо-графічної підготовки дозволяє підняти на новий якісний рівень розвиток просторових уявлень учнів і залучити їх до художньо-графічної культури, яка необхідна сучасній людині [6].

У контексті наукових досліджень питання формування художньо-графічної культури як багаторівневого процесу, ми, в результаті вивчення та аналізу наукових робіт і досвіду вчених-педагогів, пропонуємо увести наступні ієрархічні ступені в процес цілеспрямованої художньо-графічної підготовки учнів в процесі профільного навчання з основ дизайну: «елементарна художньо-графічна грамотність», «функціональна художньо-графічна грамотність», «художньо-графічна освіченість», «художньо-графічна професійна компетентність». Визначені рівні побудовані в умовній послідовності і відображають шляхи збагачення особистості. Жорстких меж між цими компонентами немає, вони взаємопов'язані і логічно взаємодоповнюються. Як показало вивчення досвіду, перехід з одного рівня на наступний не припускає відмови від попереднього.

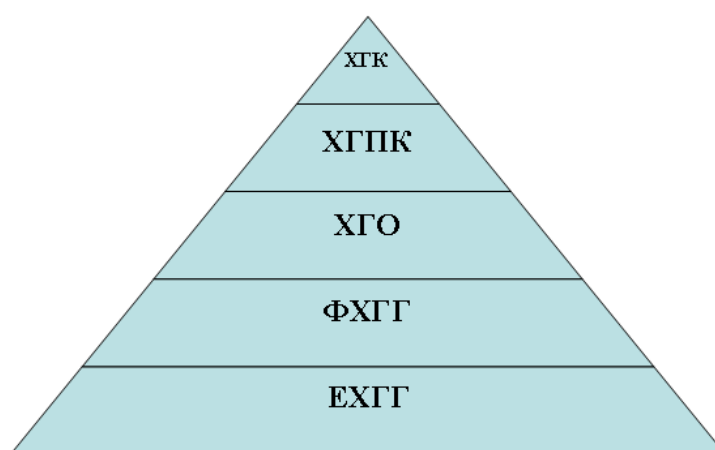

Рис. 1. Ієрархічні ступені художньо-графічної підготовки учнів старшої школи.

ГК – Художньо-графічна культура

ГПК – Художньо-графічна професійна компетентність

ГО – Художньо-графічна освіченість

ФГГ - Функціональна художньо-графічна грамотність

ЕГГ - Елементарна художньо-графічна грамотність

Елементарні знання, що переважають на попередніх етапах, діалектично не відкидаються, а переосмислюються у процесі наступної художньо-графічної діяльності. Отже, відбувається перехід на якісно новий рівень художньо-графічної підготовки. При цьому реалізуються психологічні механізми екстеріоризації (переносу в зовнішнє середовище) знань та умінь попереднього рівня у практичну діяльність, формуються нові можливості. У подальшому синтез практичних умінь і теоретичних пізнань призводить до інтеріоризації набутих способів діяльності та перетворення їх у більш удосконалені структури свідомості, що є основою творчого, системного використання художньо-графічних знань у дизайнерській діяльності. На основі просторового мислення, що розвивається, формується специфічний стиль мислення - системне інженерне мислення. Графічне геометричне мислення людини розвивається з дитячих років. Спочатку плоскі й просторові малюнки, потім плоска та просторова геометрія, а також креслення і основи дизайну в загальноосвітній школі і, насамкінець, інженерна та комп'ютерна графіка і дизайн у вищому навчальному закладі.

Підготовчий етап характеризується рівнем елементарної графічної грамотності, що властивий учням середніх класів. У цьому зв'язку цінними для нас є міркування М.Лагунової [55]. Дослідниця загострює увагу на рівні сформованості художньо-графічних знань, умінь і навичок, навчальної і творчої діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до вивчення художньо-графічного циклу на рівні сприйняття цілей художньо-графічної підготовки і мотивації підготовки в цілому.

Елементарна графічна грамотність суб'єкта навчання - це знання елементарних закономірностей теорії зображення і способів їх пізнання, які ґрунтуються на загальній геометричній освіті, практичні навички роботи з креслярським інструментом, набуті в 5-9 класах загальноосвітньої школи.

Розгляд термінів доповнимо характеристикою поняття «грамотність». У науково-довідникових джерелах цей термін визначається як: певний ступінь володіння навичками читання й письма відповідно до граматичних норм рідної мови ; базовий інваріантний компонент змісту освіти, що включає відповідно до стандарту освіти засвоєння і формування предметних знань, загальних (навчальних і комунікативних) умінь, культуру мови ; повна теоретична обізнаність, наявність глибоких знань, свідоме їх використання на практиці; володіння вміннями і навичками різного рівня складності [55].

Відбір змісту художньо-графічних завдань здійснюється за трьома рівнями складності та відповідної інтеграції знань (художньо-графічних, техніко-технологічних, спеціальних). Зокрема, до першого рівня складності віднесені завдання, що мають нульовий ступінь інтеграції знань і містять графічну інформацію про абстрактні тривимірні об'єкти. Другий рівень складності пропонує завдання з першим ступенем інтеграції знань, що містять геометричну, художню і технічну інформацію про об'єкт. До третього рівня складності віднесені завдання другого ступеня інтеграції знань, які, окрім геометричної, художньої, технічної, містять також спеціальну інформацію про об'єкт, що проектується.

Відповідно, профільна підготовка з основ дизайну має на меті створення міцного фундаменту для професійного навчання і забезпечення підготовки учнів до професійної діяльності. Навчання основ дизайну спрямовується на засвоєння певного виду і способу діяльності та розвиток художньо-графічного мислення. Тобто, змістом профільної підготовки є сукупність двох частин: інваріантної основи (фундаментальний зміст знань і вмінь) та варіативної (доповнення, спеціалізація, поглиблення художніх і графічних знань).

Варто погодитися із слушними зауваженнями педагога Ю.Петрова [6], що художньо-графічні знання й уміння варто враховувати в навчанні школярів мистецтва, математики, хімії, інформатики. Грамотне володіння графічною мовою - це вагомий внесок до якості засвоєння означених напрямів. При цьому зростає необхідність деталізації міжпредметних зв'язків.

Важливою умовою успішної художньо-графічної підготовки є врахування реальних потенційних можливостей вихідного рівня учнів старшої школи, їх готовності до навчання, виконання вимог профільної підготовки з основ дизайну, готовність сприйняти нову систему міжособистісних взаємин. Для забезпечення системності формування художньо-графічних компетентностей учнів середньої школи, заклади вищої освіти можуть створювати організаційно-методичні центри для забезпечення спрямованої підготовки молоді до майбутньої художньо-графічної діяльності, профільні та спеціалізовані класи, організовувати рекламу, конкурси, бесіди, ярмарки тощо. Це сприятиме створенню ефективної освітньої системи інтегративного типу «художньо-графічна підготовка школяра - художньо-графічна підготовка фахівця», зокрема: виявленню й розвитку технічних здібностей, технічного і просторового мислення, схильності до дизайнерської діяльності; формуванню явлень про значущість, характер і специфічні особливості художньо-графічної діяльності, інтересу до професії; збагаченню знаннями з технічних та графічних дисциплін.

До числа елементів такої системи, варто віднести: розробку єдності поглядів вчителів з різних аспектів художньо-графічної підготовки учнів молодшої, середньої і старшої школи; створення умов для вивчення й узагальнення передового досвіду, організацію перепідготовки та підвищення кваліфікації вчителів шкіл шляхом орієнтації на впровадження в процес навчання нових інформаційних технологій; розширення навчання в середній школі завдяки запровадженню факультативних занять, спецкурсів, підготовчих курсів; активізації роботи авторських колективів зі створення нових дидактичних комплексів для середньої школи, які включають різноманітні, варіативні програми, методичні посібники тощо; запровадження перевірки художньо-графічних знань та вмінь учнів школи; удосконалення системи організаційно-методичної роботи з виявлення обдарованої молоді, яка виявляє інтерес і здібності до художньо-графічної діяльності, за допомогою конкурсів, олімпіад тощо.

Важливим є створення методичної системи, що дозволить плавно перейти від шкільного (різних ланок) навчання до професійної підготовки. Це можливо завдяки ідейній та змістовій єдності, певній стабільності системи художньо-графічних знань і вимог до них у середній, професійній і вищій школі.

Список використаних джерел:

1. Гаркушевський В.С., Цвілик С.Д., Шимкова І.В. Особливості графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій на засадах компетентнісного підходу. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*/ Гол. ред.: Мартинюк М.Т. Умань: «ВПЦ», 2018. С. 96-104.

2. Гаркушевський В.С., Цвілик С.Д. Наступність у змісті природничо-математичної та спеціальної підготовки у ВНЗ педагогічного профілю. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: збірник наукових праць*. Львів. 2006. С. 523-527.

3. Єльченко А.І. Актуальні питання трудового і профільного навчання та професійної підготовки. *Труд. підготовка в закл. освіти*. 2002. № 1. С.4.

4. Жорнова Н.М., Кирилук О.І., Цвілик С.Д. Проблема наступності художньо-графічної підготовки учнів в умовах шкільного навчання. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій: зб. наук. праць* / В.С. Гаркушевський (гол.) [та ін.]; ВДПУ імені М. Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 113-117.

5. Знамеровська Н.П. Підготовка вчителя трудового навчання до розвитку художньо-конструкторських здібностей учнів основної школи: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Херсон, 1999. 230 с.

6. Кравчук І.В., Кравчук В.В., Цвілик С.Д. Особливості реалізації міжпредметних

зв'язків креслення з основами виробництва під час навчання технологій у середній школі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 36. 2013. С. 34-38.

7. Мельник О.В. Підготовка старшокласників до самостійного вибору майбутньої професії в процесі профільного трудового навчання: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. К.: Ін-т проблем виховання АПН України, 2003. 20 с.

8. Цвілик С.Д. Наступність графічної підготовки вчителя трудового навчання в контексті сучасної педагогічної технології. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2003. №3. С. 33-37.

9. Цвілик С.Д. Визначення змісту графічних завдань з метою реалізації наступності в формуванні професійних знань і вмінь учителя трудового навчання. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Збірник наукових праць*. 2005. Вип. 8. С. 482-487.

10. Шимкова І.В., Гаркушевський В.С., Цвілик С.Д. Обґрунтування компетентнісної графічної підготовки вчителя трудового навчання та технологій і викладача професійної освіти засобами матричного моделювання. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наук. праць*. Вип. 53. Редкол. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2019. С. 227-234.

11. Shymkova, I., Tsvilyk, S., Hlukhaniuk, V, Marushchak O. Content modeling and organization of environmental training of the future labor training teacher in higher education institutions. *Society. Integration. Education. 17th Proceedings of the International Scientific Conference*. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija. 2023. Volume I. May 26th, 2023. P.275-287. <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/7129/6078>